

Попович Мирослав Вікторович,
завідувач криміналістичної лабораторії
ім. Ганса Гросса Чернівецького національного
університету ім. Юрія Федьковича

ДИТИНОЦЕНТРИЗМ ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

27 вересня 1991 року набула чинності для України Конвенція ООН про права дитини [2], яка є міжнародним правовим документом, що визначає права дітей в державах-учасниках організації. Впровадження положень цього першого міжнародно-правового документа обов'язкового характеру, що присвячений широкому колу питань прав дитини, має фундаментальне значення для країни та наближається до свого 30-ти річчя.

Але фундамент складають засади і якщо мова йде про кримінальні процесуальні відносини щодо прав дітей, то слід розібратися з основними категоріями.

Відповідно до тлумачного словника термін «засада» подається як «основа чогось; вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; спосіб здійснення» [1, с. 419]. Слово «загальний» тлумачиться як «який охоплює все, всіх» [1, с. 382]. Таким чином, в широкому сенсі під «загальними засадами кримінального провадження» розуміються вихідні положення, що охоплюють все та всіх під час кримінального провадження.

З огляду на це, вельми актуальним є пропозиція щодо внесення у Кримінальний процесуальний кодекс України нової загальної засади кримінального провадження під назвою «дитиноцентризм».

Водночас, слово «центр» означає «щось основне в чому-небудь». А під терміном «дитина» прийнято говорити про особу віком до 18 років. Кримінальний процесуальний кодекс України використовує в даному випадку (коли мова йде про дитину), термін малолітня або неповнолітня особа. Про розмежування та використання цих термінів (дитина, малолітня особа, неповнолітня особа; дитина у конфлікті та у контакті із законом тощо) ми зазначали в своїх доробках раніше [6, с. 237].

Таким чином, термін «дитиноцентризм у кримінальному провадженні» означає, що найкращі інтереси дитини в кримінальному провадженні мають бути першочерговими та пріоритетними.

На свою підтримку запровадження такої засади в кримінальному провадженні наведемо положення Комплексної стратегії проти насильства, відповідно до положень якої «комплексна система» для захисту дітей: 1) розміщує дитину в центрі системи; 2) розміщує найкращі інтереси дитини в основі системи; 3) працює на сприяння, захистом та реалізацією прав дітей на захист, як це передбачено в Конвенції про права дитини; 4) приділяє особливу увагу правам вразливих груп, таких як діти, позбавлені волі, та діти, які перебувають у конфлікті із законом; 5) забезпечує, щоб всі основні

учасники та системи – освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, правосуддя, громадянське суспільство, громада та сім'я – діяли для захисту та підтримки дітей. [5]

Отже, *інтегрований*, комплексний характер під час розгляду будь-яких питань дитини у кримінальному провадженні є очевидним та, певною мірою, навіть виходить далеко за межі кримінального процесу, що свідчить зайвий раз про її глобальний, надважливий характер.

Крім цього, варто зазначити, що не лише представники різних відомств, але й, в першу чергу, суб'єкти кримінального процесу мають діяти для захисту та підтримки малолітніх (неповнолітніх). Функція захисту прямо передбачена ст. 2 чинного КПК України, проте вона стосується всіх осіб, а не виключно дітей, та відповідно одне із його значень: «заступництво, охорона, підтримка» [3]. Видається, термін «захист» включає в себе інший, більш вузький термін – «підтримка», тому у загальному значенні і захист, і підтримка малолітніх (неповнолітніх) є синонімічними категоріями. Водночас, під «підтримкою» прийнято розуміти чутливий підхід до найкращих інтересів дитини.

На нашу думку, *beatipossidentes* (щасливі ті, хто володіє) [4, с. 41] знаннями про п'ять почуттів, оскільки, як відомо, хто володіє п'ятьма почуттями, той володіє над всесвітом, бо все в житті буває від них чи через них.

Чутливий підхід в кримінальному провадженні, скоріше за все, не те, про що прийнято писати статті, проте ми зробимо спробу визначити основні його складові, що можуть служити досягненню ефективності допиту дитини-жертви під час досудового розслідування.

П'ять надважливих елементів чуття, що об'єднуються в єдине ціле – це зір, слух, смак, нюх і дотик. Спробуємо розібратися на прикладах яке значення в кримінальному процесі вони можуть мати під час розв'язання ситуацій з дітьми.

Зір. Недаремно існує вислів, що очі – це дві безтілесні руки, якими відчувається те, що на відстані. З однієї сторони, зореве сприйняття будь-якої протиправної поведінки дитиною-потерпілим спричиняє «покадровість» під час постійного згадування всієї ситуації, наче кінофільму, чим сприяє віктимізації. З іншої сторони, під час подальшого допиту потерпілої дитини за допомогою зору (а це перше чуття, яке «контактує» у дитині зі слідчим) можливо встановити психологічний контакт завдяки, наприклад, спеціально обладнаному приміщенню зеленого кольору («зелена кімната») та інших спеціально підібраних елементів інтер'єру, зовнішньому приємному погляду слідчого тощо.

Слух. Слух (або почуте) здатен зберігати в пам'яті дитини в уяві різні моделі поганого ставлення. Відомі випадки, коли злочинець помирає, а жертва ще довгий час чує його голос. Вкрай печальними є такі випадки з дитиною-жертвою. В той же час, під час допиту саме через спокійний тон та сприяє голос слідчого дитина може почати «розкриватися» та

надавати показання. В цьому разі від слідчого вимагається бути не зверхнім, а дуже обережним у висловлюваннях.

Смак. Чуття смаку хоча і є одним із чуттів, проте по своєму впливу на дитину є першим серед усіх. Завдяки грамотним запитанням слідчого саме про смакові властивості того чи іншого можна дізнатися взагалі чи мала місце подія злочину, наприклад, в статевих злочинах. З іншої сторони, під час допиту дитина може відчувати спрагу чи буркотіння в животі, тож необхідні елементарні продукти мають бути заздалегідь приготовлені: вода, печиво, а можливо, й улюблені цукерки конкретної дитини. Мета в такому випадку – заспокоїти дитину.

Нюх. В кримінальному провадженні надважливим є приміщення для допиту дитини. Воно має бути просторим, бажано з вікном, оскільки особливою умовою сприятливого спілкування є свіже (нейтральне) повітря в кабінеті. Неприпустимі зайві аромати, оскільки вони можуть слугувати нагадуванням про подію кримінального правопорушення, що може несподівано викликати бурхливу неочікувану для слідчого реакцію дитини. Крім того, під час спілкування зі слідчим дитина може пригадувати окремі моменти правопорушення та починати важко дихати, що трапляється часто. Тож свіже повітря допоможе не втратити баланс в організмі дитини.

Дотик. Вважається, що органом дотику є руки, проте в дійсності це чуття притаманне всій поверхні тіла, оскільки кожна його частина може стати органом дотику. Саме тому під час допиту дитини важливо не чіпати її, в першу чергу, на самому початку процесуальної дії. Ненавмисно, не знаючи дрібниць злочинної поведінки суб'єкта, слідчий може доторкнутися до дитини-жертви так, що нагадає дотик злочинця. Крім цього, неможливо порушувати особистий простір дитини, це зведе нанівець вже на початку всю слідчу (розшукову) дію. Проте, відомі випадки, коли наприкінці допиту слідчий за умови згоди та бажання дитини, може доторкнутися рукою за руку чи плече дитини на знак чуйності, співчуття чи підтримки.

Сьогодні, як ніколи, під час високого динамізму соціальних перетворень та девальвації моральних цінностей, росту злочинності (де жертви-діти) пріоритетним є чуттєве ставлення до малолітнього/неповнолітнього. І як не згадати аксіому Аристотеля, що ніщо не вийде в ум, якщо не вийде через чуття. Саме тому поняття «дитиноцентризм» та «чуттєве ставлення до дитини» співвідносяться та, врешті решт, будь-який вплив через чуття надважливий не лише для розслідування в цілому, а й для процесу авіктимізації.

Як результат розуміння кожним слідчим (який працює з дітьми) своєї високої ролі, що була довірена йому суспільством – є впровадження в кримінальний процес таких елементів допиту, що сприяли б звільненню від уяви конкретної дитини про те, що вона жертва. Уява дитини над всіма чуттями носить об'ємлюючий характер. Тож, вирішальним під час роботи слідчого з уявою дитини-жертви є виміщення болю дитини на демонстраційних ляльках, про які ми напишемо окремо.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 173бс.
2. Конвенція ООН про права дитини (учинено 20.11.1989, ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91): режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року.: режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print> із змінами та доповненнями станом на 28.04.2020.
4. Овруцкий Н.О. Крылатые латинские выражения в литературе. М., «Просвещение», 1969.
5. Рада Європи «Комплексна стратегія проти насильства». Режим доступу: <https://rm.coe.int/168046eb82>.
6. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2020 року). Київ-Маріуполь, 2020. 328 с.

Процик Любов Сергіївна,

науковий співробітник науково-організаційного відділу ДНДІ МВС України, кандидат психологічних наук

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ МАЛОЛІТНЬОЇ ТА НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

У зв'язку із динамічним розвитком суспільства зростає загальна кількість випадків насильства, насильницьких злочинів, суїцидів та нещасних випадків. Діти часто стають жертвами, свідками чи самі можуть бути у конфлікті із законом або безпосередніми заявниками про вчинення злочину. Вони є особливими учасниками допиту через специфіку розвитку, когнітивні навички, залежність від тих, хто їх виховує, і пережиту жорстокість. Для продуктивного проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб необхідно враховувати їх вікові особливості.

Особливості допиту малолітніх та неповнолітніх осіб розглядалися багатьма вченими: Л. Васильєвим, А. Закатовим, Л. Канєвським, В. Коноваловою, Т. Кобцовою, Н. Павлюком, В. Тертишником, С. Пришляк, І. Федотовим, Т. Шмиголем, А. Шуличенко та іншими. Вікові особливості розвитку особистості вивчали І. Булах, Л. Виготський, М. Заброцький, І. Кон, Г. Костюк, Г. Крайг, Р. Павелків, Ю. Приходько, М. Савчин та інші.

Серед міжнародних стандартів у галузі дотримання прав та забезпечення потреб дітей груп ризику, одним з документів, в якому найбільш докладно визначаються вимоги до допиту дитини-свідка чи жертви злочинних посягань, є Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція, 2007 р., CETS № 201), яка була ратифікована Верховною